

Zitierhinweis

Hrdlička, Josef : recension de : Martin Čapský (ed.), Reprezentace a praxe sociální kontroly v pozdně středověkých městech, Dolní Břežany : Scriptorium, 2023, dans : Opera Historica, 25 (2024), 1, p. 118-121, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/4d8b3d0fcb614599925726320fb30d71>

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

při využívání metod prostorového obratu však historik nemůže pracovat s objektivním odrazem skutečnosti. Prameny jsou i v tomto případě pořízené lidmi a obsahují informace považované za důležité právě z pohledu člověka.

Díky těsnému soužití lidí se zvířaty se nelidští živočichové často objevovali v ikonografických pramenech. Autoři páté kapitoly ukazují, jak lze číst v historických obrazech, technických schématech či vycpávkách zvířat. Ačkoliv byly pořízeny lidmi, mohou vypovídat o soužití s jinými živočišnými druhy. Malba zachycující městský trh tak může obsahovat mrtvé zvíře určené jako maso ke konzumaci, jako přirozenou součást života či znamení hojnosti a blahobytu. V technických nákresech zobrazujících koňské povozy se dají nalézt biče, ukazující běžnost násilí používaného na tažných koních. Vycpávky jsou, podobně jako portréty, zobrazením neživého a jsou vyrobené řemeslnickou prací a výtvarným talentem. I v jejich případě platí, že jde o umělecký kus neukazující samotné zvíře, nýbrž vztah člověka k němu. Vycpaná zvířata jsou také jedním ze způsobů, jakým široká veřejnost nahlíží dějiny zvířat v přírodních muzeích zahrnujících exponáty vymřelých druhů.

Jak v závěru recenzované práce podotýká jedna ze zakladatelek výzkumu zvířecích dějin Harriet Ritvo, je zvláštní, že zvířata vůbec někdy představovala neotřelý, nový nebo podivný předmět bádání. Nikdo nemůže zpochybnit důležitost nelidských tvorů pro lidské dějiny. Důvod jejich dlouhodobého přehlížení historickou vědou lze nacházet v heuristické a metodolo-

gické problematice. Monografie ukazují jen několik způsobů, jak se dá nahlížet na zvířecí bytosti, nezbytné pro dějiny lidí, i když po sobě nezanechaly žádné písemné prameny.

Jakub Kalivoda

Martin ČAPSKÝ a kolektiv, Reprezentace a praxe sociální kontroly v pozdně středověkých městech, Dolní Břežany, Scriptorium 2023, 441 s., ISBN 978-80-7649-053-6.

Kolektivní monografie představuje výsledek grantového projektu, na němž spolu s hlavním autorem participovalo ještě dalších šest historiček a historiků z České republiky, Polska a Rakouska. Výstupem je kniha hledající nové přístupy k výzkumu klíčových institucí a sociálních vztahů na půdě zejména českých měst, ale také urbánních center v okolních zemích v širokém časovém období, které překračuje periodu objevující se v titulu práce jak směrem ke starším dějinným úsekům, tak především do počátku novověku. Příklady ze 16. století, do jehož poloviny Martin Čapský oprávněně klade změnu politického postavení českých měst (s. 32), až do počátku 18. věku (!) je v publikaci tolik, že je otázkou, zda se raný novověk neměl objevit v jejím názvu.

Knihu otevírá úvodní pojednání z pera hlavního autora, který v něm chytře a s nadhledem představil sociální prostor města na sklonku středověku. Již na tomto místě se snažil upozornit na množství vazeb, které poutaly jedince k sociálnímu

okolí, určovaly jeho pozici v hierarchii pospolitosti a poskytovaly mu ochranu. V souvislosti s vnitřní politikou měst věnoval pozornost trojici klíčových pojmů či kategorií, totiž obecnému dobrému, (sociálnímu) řádu a moci. Povšiml si rovněž jednotlivých správních institucí, dalších korporací a neformálních sociálních struktur, které se podílely na distribuci moci v městském prostředí. Následná kapitola se pak uvedené pojetí sociálního organismu pozdně středověkých měst, kde moc představovala objekt trvalého vyjednávání mezi radním kolegiem a dalšími aktéry, snažila zasadit do kontextu českého bádání a spíše okrajově také do aktuálních zahraničních výzkumů. Permanentní inspirace i vyrovnávání se s novějšími anglicky, německy nebo polsky psanými pracemi přitom propustuje celým textem knihy.

Následující oddíl autoři věnovali institucím. Stranou jejich pozornosti možná překvapivě zůstaly ty nejvýznamnější, ať již šlo o městské rady, skupiny obecních starších, cechy nebo městské obce. Namísto toho se Martin Čapský nejprve zaměřil na městské čtvrtě; podle jeho slov z úvodu stála právě role čtvrtních hejtmanů a jim podřízeného aparátu při posilování sociální kontroly v pozdně středověkých městech u počátku výzkumu, jehož završením je posuzovaná monografie (s. 7). Městské čtvrtě a systém jejich správy autor chápe jako svébytný sociální systém, který vyplňoval místo mezi městskou radou, jimi ovládanými měšťany a dalšími osobami bez městského práva. V té souvislosti ho zajímají počátky této organizace v českých a moravských (královských) městech

i v zahraničí, jejich institucionalizace a kompetence, stejně jako zapojení do politické komunikace a sociální kontroly. O něco méně pozornosti autor následně věnoval osadám. Ani ty nechápe jen jako geografické jednotky, ale jako specifické instituce, budované na rozdíl od čtvrtí shora, a to v souvislosti se správní proměnou kališnických farností (s. 97), jejichž úkolem bylo udržování neformálních kontaktů mezi konšelským sborem či radní vrstvou a zbytkem městské populace (s. 102-103). Výklad je více zaměřen na 16. století a z části se opírá o výzkumy publikované Pavlem B. Kůrkou.

Na dva příspěvky hlavního autora následně navázal Mateusz Goliński, který se v obsáhlém příspěvku zaměřil na institut sousedství. V mnoha ohledech inspirativní text je oproti rozpravám českých autorek a autorů zaměřen na období 13. až 15. století. Stejně jako ony se rovněž vyznačuje komparací s německým prostředím, jinak se ale zaměřuje převážně na polská města, čímž mimo jiné zprostředkovává českému čtenáři aktuální přístupy polské historiografie k výzkumu sociálních dějin předmoderních měst. Autorův záběr je přitom mimořádně široký, od vymezení samotného sousedství přes upozornění na existenci různých spolků na půdě měst či výpovědní hodnotu rozmanitých městských norem až po symboliku městské topografie, vztah k židovskému etniku nebo roli různých (majetkových, sociálních, etnických nebo náboženských) bariér při vytváření sousedských vazeb.

Nejkratší část práce představuje druhý oddíl zaměřený na nástroje písemné

kultury a skládající se ze dvou stručných příspěvků. Hana Komárková zaměřila svou pozornost na přísahy, jež oprávněně chápe jako specifický typ komunikačního prostředku, který nebyl omezen výhradně na městské prostředí. Analyzovala přitom texty přísah ze šesti moravských a slezských měst z dlouhého časového období od počátku 15. do třicátých let 18. století. Ještě stručnější je pojednání Alexandry Kaar o rádech a instrukcích. Jednoznačně nejslabší a velmi povšechný text čítající pouhých devět (!) stran je psán výhradně na základě novější rakouské literatury k tématu.

Poslední třetí část se zabývá sociální kontrolou ve městech. Nejprve si vzal slovo Martin Čapský, který se na příkladě normativních textů z druhé poloviny 15. a první půle 16. století věnoval nástrojům sociální kontroly, jimiž disponovaly městské rady a jež jim umožňovaly reglementovat veřejný a nezřídka i soukromý život obyvatel měst. Následně upřel svou pozornost na různé typy městských konfliktů, když (v návaznosti na Patrika Lantschnera) nejprve odlišil nepokoje a vzpoury, aby se následně pokusil definovat protestní shromáždění, verbální vzpouru a ozbrojený konflikt. Na teoreticky laděný text Čapský navázal čtyřmi sondami, v nichž se zabýval konfliktem mezi radou a obcí v Jihlavě počátkem dvacátých let 16. století, akterý politické komunikace v pražských městech na počátku 16. věku, institucionalizaci důchodního úřadu v Chrudimi na sklonku 15. a v první půli 16. století a nakonec i fungováním městské správy v Hradci Králové před

polovinou 16. věku. Na to navázaly dva texty z pera dalších autorů. Nejprve se Marek Starý ve věcně napsaném příspěvku zabýval šlechtou jako cizorodým právním prvkem v prostředí českých a moravských měst. Následně se Viktor Pohanka zaměřil na průběh povstání havířů v Kutné Hoře v polovině devadesátých let 15. století.

Po závěrečném shrnutí od Martina Čapského následuje ediční příloha. V ní Petr Kozák zpřístupnil devět pramenů vypovídajících o politické komunikaci ve vybraných městech, jež byla námětem třetího oddílu knihy.

Přestože se posuzovaná kolektivní monografie vyznačuje odlišnou kvalitou zpracování jednotlivých kapitol, zasluhuje pozornost, a to hned z několika důvodů. Prvním je snaha o propojení českého bádání orientovaného na Království české, Markrabství moravské a některá slezská knížectví s podobně zaměřenými zahraničními výzkumy, k němuž má vést kladení obdobných otázek nebo zapojení zahraničních badatelů do autorského kolektivu. Možná větší pozornost by si zasloužila komparace domácích poměrů s cizími městy, psaná s vědomím odlišností a specifik urbánních center v různých zemích, jednotlivých typů měst a konečně i každého města, neboť, jak zaznělo v závěrečném shrnutí, v předmoderní době bylo „každé město svět sám o sobě“ (s. 329). Většího zdůraznění se podle mého názoru mohlo dostat rovněž vývoji sledovaných aspektů v čase. Již byla řeč o tom, že autorky i autoři jednotlivých textů často překračovali období vymezené druhou polovinou 15. a první půlí 16. století. Přesto-

že na několika místech zaznělo oprávněné upozornění, že v podobě městské správy se odrážely změny celého politického společenství, jehož byla města nedílnou součástí (např. s. 204), jednotlivé texty se primárně soustředily na analýzu sledovaných jevů, ne tolik na jejich vývoj v delším časovém období.

Inspirativní je rovněž chápání (pozdně středověkého) města jako polycentrického systému (s. 224) nebo komunikujícího společenství (s. 328), tedy komplikovaného politického prostoru, v němž docházelo k neustálému vyjednávání moci mezi více institucemi s různou mírou autonomie, stability či právní autority a s odlišnou vnitřní strukturou. Autorkám a autorům to umožnilo sledovat jednotlivé typy komunikace nebo specifických komunikačních aktů, které jednotlivé instituce využívaly k artikulaci svého podílu na výkonu moci v městském společenství a k jeho legitimizaci. Patřily k nim nejen pravidelně zmiňované městské rady, soudy, skupiny obecních starších či obce, ale také na první pohled méně významné orgány jako cechy, farní osady nebo čtvrtní organizace. Oprávněné pozornosti se dostalo také neformálním sociálním strukturám, zejména sousedství, nebo naopak cizorodým entitám, jakými byly šlechtické domy ve městech. Uvedená společenství stála dosud poněkud stranou klasicky pojímaných dějin (městské) správy, stejně jako analýz, které si všímaly mocenských vztahů na půdě měst, a je zásluhou autorů publikace, že se jim v ní dostalo oprávněné pozornosti.

Všechny uvedené instituce se podílely, jistě v různých situacích různou měrou, na politické komunikaci ve městě, ať již jejím cílem bylo udržení smíru nebo různé typy odporu. Právě konflikty uvnitř městských společenství se v uplynulých letech staly námětem řady publikací. Kniha se přitom koncentruje hlavně na vnitro-městské asymetrické nepokoje, v nichž vystupovala na jedné straně městská rada a na druhé straně její opozice. V obecně laděných pasážích i na konkrétních příkladech se pokouší představit jednotlivé aktéry a jejich strategie. Využívá je také v podpoře teze o posilující sociální kontrole v pozdně středověkých městech, kterou vykonávaly městské rady, jež se snažily ovládnout další korporace, získat s jejich pomocí kontrolu nad městským prostorem a proniknout i do některých sfér soukromého života měšťanů a dalších obyvatel.

Knihu nelze číst jako syntézu sociálního života v pozdně středověkých městech. Její předností je chytrá analýza některých klíčových kategorií a institucí této sociální komunity. Většina textů nutí čtenáře se detailněji zamýšlet nad politickou komunikací permanentně probíhající v daném urbánním centru, nad jejími aktéry, cíli, formami, metodami nebo způsoby reprezentace. Současně upozorňuje na různé typy konfliktních situací odehrávajících se ve městech, zejména pak na ty, které byly vyvolány snahou městských rad o uplatňování sociální kontroly nad městským obyvatelstvem, jež mělo potenciál narušit jejich křehký konsenzus.

Josef Hrdlička